אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רפג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו אדר ראשון תר"ע – יפו
נמען: ר' משה זיידל

עיון פילוסופי ב'זכות אבות'. הצדק קושר זכות לבחירה, כי הבחירה החופשית מגלה את עצמיות החיים. אבל הבחירה הגלויה אינה מלאה, ויש 'חופש נעלם' של הצפייה העליונה, למעלה מן הזמן. החופש של הבנים, הצפוי מראש, מתגלה באבות כבחירה גלויה, ולכן זכות אבות היא בעצם זכות הבנים שבאה דרך האבות ('יעקב פדה את אברהם'). כך מתיישבים כל היחסים של טוב ורע שאינם תלויים בבחירה: 'הכל צפוי והרשות נתונה', והקב"ה צופה לטובה. 'בערב ילין בכי ולבקר רנה'.

עיקרי הדברים

- זכות אבות ובחירה חופשית.
- החופש הנעלם והצפייה העליונה.
- 'יעקב פדה את אברהם'.
- 'הכל צפוי והרשות נתונה'.

נוסח האגרת עם ביאור

בגרסה זו משולב ביאור בתוך נוסח האגרת. הביאור מופיע כך: [בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת] *והוא אינו חלק מלשון האגרת.*

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ו אד"ר[4] תרע"ן. [כ"ו באדר ראשון תר"ע (1910)]

כבוד מחמד לבבי וחביבי הרה"ח[5], מלא דעה ויושר לב, מו"ה[6] משה זיידל [משה זיידל, מתלמידיו הצעירים של הרב קוק ביפו, ולימים חוקר מקרא] שליט"א[7], שלו'[8] וברכת עולמים.

בשמחת לב קראתי את מכתביך, יקירי, וכל חפצי היה למהר את אשר ברוח עמי להשביעך רצון בתשובתי. אבל עצרו אותי מניעות שונות מבית ומחוץ, וגם כעת אשר אתאמץ לכתב אהיה מוכרח לקצר כפי היכולת.

כדי להאיר יותר מעט את האופק של הכרת זכות אבות, [זיידל שאל כיצד מתיישבת "זכות אבות" עם הבחירה החופשית והצדק] נכון הדבר שנשוט מעט במהותו הכללית של ענין הזכות בכלל. מצד משפט הצדק אנו מקשרים תמיד את הזכות עם הבחירה. כשאדם בוחר בטוב ומעשיו מצליחים ע"פ[9] מדת אורח טובו, אנו מוצאים מחזיון זה הנאה לחוש-הצדק שבנו. אבל הלא ישנן זכיות רבות מאד, שאינן תלויות בבחירה, לא-מבעי זכיות חיצוניות, כעושר, כבוד,

---

1 ב"ה – ברוך השם
2 עה"ק – עיר הקודש
3 ת"ו – תבנה ותכונן
4 אד"ר – אדר ראשון
5 הרה"ח – הרב החסיד
6 מו"ה – מורנו הרב
7 שליט"א – שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8 שלו' – שלום
9 ע"פ – על פי

גבורה, יופי וכיוצא בהן, אלא גם זכיות פנימיות כחכמה, יושר-לב, תכונות טובות במדות, חברה טובה, לאם טוב, שע"פ[10] ערכו מתעלה האיש הפרטי הנולד מגזעו, וכיוצא באלו.

השקפתנו יכולה היא להתעלות, לדרוש מאתנו טעמו של דבר, מפני מה אנו מכירים את הצדק בהטוב המתיחש לבחירה החפשית. אז אנו משיבים לה: מפני שמכירים אנו, שהחופש הגמור, המחולל בקרבו רצון שאין בו שום מועקה מבחוץ,-על ידו מתגלה העצמות של מהות החיים, המקבלים את התכנית של הגורל הטוב או הרע. ועל-כן רק כפי ההתגלות העצמית ראוי שיהיה נמשך הטוב או הרע לנושא אותו בחיים.

מיד כשאנו עומדים על מכון זה הננו גוזרים לאמר: כל טוב שאיננו בחירי איננו טוב גמור, מפני שאין העצמיות של נושאו מתיחדת בכל מילואה עם טובו, וכל טוב הוא נמדד רק באותה המדה שהמקבל אותו סופג אותו אל תוכו. ועפ"ז[11] אנו למדים, שהחופש המחולל את נטית הבחירה ע"פ העצמות הוא הנושא את כל מדת הטוב שבחיים. אמנם כשאנו באים למוד את הבחירה החפשית, כמו שהיא נמצאת בפועל בחיים המתגלים לפנינו, לעולם לא נמצא אותה במילואה. בכל תנועה חפשית נמצא המון הכרחים, המעכבים את חופשה והסוללים לה בעל כרחה את נתיבתה. ההשקפה על פני הטוב האלהי, המוכן להיטיב במילואו השלם, תדריכנו להכיר, שיש במציאות חופש נעלם, שאיננו יוצא אל הפועל כ"א[12] בחלקים קטנים מאד מכל שיעור-קומתו, זה החופש הנעלם הוא המסגל את העצמיות שבחיים והוא הנושא את סגולת הטוב, והחופש הגלוי הנראה בפועל איננו כ"א גילוי קלוש מכללותו. כשאנו עולים במרחבי ההויה למעלה ממדתם של הזמן והמקום, אנו יודעים שהצפיה העליונה חובקת את החופש הגמור, ועל פיה מתעצם הטוב בנושא המקבל אותו. רק החלק הקטן, המתגלה בתור בחירה מעשית, מתוה לפנינו בגלוי את ארחות הטוב והרע, אבל עקרו הוא למעלה מזה כשאנו באים לדרוש פתרון ע"ד[13] כל מערכות הטוב והרע, שאינן מתאימות אל הבחירה הגלויה הרי אנו מוצאים אותו בבחירה הגנוזה של הצפיה הכללית, העומדת ממעל לכל ההכרחים המעשיים, אשר רק מטרה של טובה מחלטת גורמת, שתשאר מדת-בחירה כזאת בגניזתה ותתגלה בחיים רק בצורה של מסיבות מכריחות. החופש הצפוי, של הטוב, העתיד להתגלם בבנים, מופיע הוא באבות בתור בחירה חפשית גלויה, מה שנושא בזה את העצמות היותר מיוחדה של הבנים, ו"יעקב פדה את אברהם" [על פי ישעיהו כט, כב ("אשר פדה את אברהם") וסנהדרין יט: יעקב פדה את אברהם מצער גידול בנים] ובכללות האומה "המתים יורשים את החיים": [על פי בבא בתרא קיז, בעניין חלוקת הארץ] ואותה הבחירה עצמה הגנוזה, המתגלה באבות בגילויה, חוזרת בצורה של גניזה בבנים, ומתמדת את החזיון של זכות אבות, שבאמת הנה זכותם של הבנים שבאה לידם דרך הצנור של האבות. וכשמתעורר רוח מלא אור באחת התקופות של החיים באומה, לכונן מעשה היסתורי אדיר, המקיף בחילו עתיד גדול וארוך, מתנוצצת הבחירה של הצפיה העליונה במלא חופשה, מכח ההתגלות העצמית של החיים העתידים, מצד תכונת ההויה העומדת למעלה ממסגר הזמן, "את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה". [דברים כט, יד] לא האבות מקבלים על חשבונם של הבנים כל עול, כ"א מיטב העצמיות של הבנים מתגלה לעת רצון באבות, לעת הופעת נהרה, והכרת-החובה מפתחת את צורתה הבהירה, שהבנים מוצאים על פיה את כל מלא עצמיותם, אשר רק הכחש בה יוכל לעשות המדחה להתיקם מזה ולנתקם ממיטב מקור חייהם.

הנה העצמיות הגנוזה בעצם חופשה חיה היא באבות, ולפעולתה היא מוכנה בין לטוב בין לרע. אמנם מרובה היא מדת הטובה ממדת פורענות, "אחד מחמש מאות". [על פי סוטה יא: "מדה טובה מרובה ממדת פורענות... אחת לחמש מאות"] הרע הוא רק בגלוי שבהויה, בשיקוף

---

10 שע"פ - שעל פי

11 ועפ"ז - ועל פי זה

12 כ"א - כי אם

13 ע"ד - על דבר

הפרטיות, אבל בהכללה הכל מצטרף לטובה. המשל הגלוי, שמעשים מכוערים של האבות פועלים גם על האופי של הבנים, לא יאריך יותר מארבעה דורות. [על פי שמות כ, ה: "פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים"] אבל עד שחקים עולה הגיליו של הגניזה הטובה, שבצאתה לפועל ע"י[14] האבות היא שוטפת בבנים בזרם חפשי ואדיר. השקפה ברורה היא, שהשלמת האדם יש לה טפוס מיוחד. הדורות הולכים לעלה את הטפוס ההוא עד גמרו בתכלית שלמותו. כל דור מסגל לו טוב יותר אופיי; אע"פ[15] שלפעמים מזריח דור אחד אור מרובה, המספיק להיות למעין לכמה דורות הבאים אחריו, אין זה כ"א הזרחה ארעית, אבל בהסדר הקבוע כל דור מוסיף אומץ ומתקרב בכללותו את הטפוס הנרצה של הצפיה העליונה של ההשלמה הגמורה, המינית והאישית. כשיבוא הגמר של עילוי זה, אז הוא הסוף של כל הדורות. כל זמן שהצורה היותר שלמה לא נקבעה ההשלמה מתנודדת, פעם צועדת היא לפנים ופעם לאחור, הזכות והחובה אינן מוכרעות, ומקושרות הן במעשה הדורות. ההוים והעוברים, עד סוף כל הדורות, והצורה משתכללת לעמוד על איתן מצבה, "דבר צוה לאלף דור". [תהלים קה, ח] יודעת היא הצפיה העליונה, כמה יאריך הרושם של החקיקה הצוויית, שמדדתה באלף דור, ואחריה באה החקיקה של משאת הנפש לאותן המגמות בעצמן המונחות בצוויים, שהן אינן מאריכות פחות מהצוויים, ומדת האהבה מתפשטת על שתיהן. "ועושה חסד לאלפים לאוהבי", [שמות כ, ו] ו"ליראיו" בעלי הצווי - "לאלף דור". [על פי דברים ז, ט: "לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור"]

והנה כל זה הוא בדבר האופי הגנוז. אמנם בתכונות המתגלות, שהרצון הפרטי הוא הגורם העיקרי בהן, שונות הנה ההשקפות עד כמה כח ההורים מגיע. לדעת חכמים " רק קודם ההתבגרות, - שהעמידה על הרצון האישי נוטלת אז את מקום השלטון בהנהגה, - פועלת היא השפעת האב, ודמותו הרוחנית מקפת את הבן, וממילא היא מופיעה עליו בכל תכונותיו; אבל בהגמר כח הרצון במילואו נשארה סגולה זו חבויה, עד ארבעה דורות לרעה, ע"י כח החקוי, ועד אלפים ע"י סגולת הצווי והשאיפה המגמתית. אמנם גם כשכלה הרושם של גילוי הטוב, לא יוכל לכלות לגמרי מבלי להשאיר אחריו ניצוץ גנוז, העלול להיות מתעורר לתחיה ע"י התעוררות רבה היוצאת ומתפרצת ממעמקי הנשמה, ותחון זכות אבות ע"י רחמים גם כשעבר זמנה הקבוע לה. העצמיות הגלויה הולכת היא מהאב אל הבן. הבן מרומם את ההויה העצמית של האב, הקבועה בקרבו כעת בגילויה. אבל האב, שההויה של הבן היא בו בגניזה, לא יוכל לנשא את הבן כי-אם ע"י אותן הדרכים שדולים בהם ניצוצות ממעמקים, כרחמים, וזכות עצומה של אב-המון-גוים, המשקיע את כל הויתו רק בהעתיד המשתלשל ממנו על כללות החיים, שתכונתו האופית התדירה היא באותה הצורה של מעמד מלא חיים אלהיים של תפילה שלמה, המעלה גם בן נדח משבעה מדורי גיהנם למיסק לגן עדן. וזכות אבות מתגלה בסגולת הגזע, העולה למעלה מכל בחירה גלויה ומכל לימוד, עד שגם מעלת התורה תוכל לרומם רק את הנפילה של קלקול תולדתי של חטא שבתוך הגזע, - שהסגולה אף שנתעותה לא פקעה, - אבל לא תוכל להעביר את חשכת הגזע, המתחלת מנתין והלאה, אע"פ שישנן ג"כ[16] סגולות כאלה, שגם נכרי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, מ"מ[17] לא תמוש ממקומה העליה הגזעית, עד שלא תחשב מעלה עצמית הגוררת אחריה את קדימת הערך.

ובהיות זכות אבות הסגולה הצורית היותר עצמית, מתגלה היא בתכונת הכלל ביחוד, שצורת האומה היא בכללותה; אבל בפרטיות "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא", שמגמתן של המצות כולן להקים את הצורה הרוחנית, שהיא נקודת החיים העומדת לעד, מ"נפילתה המטויה", ומתוך שהצורות הרוחניות של הפרטים מאירות יפה ועומדות בהארתן באופי נצחי, הגורם להם אושר רוחני, בהוה ונצח, עומדת על ידה האומה בשלמות תבניתה ודרכיה מצליחים.

---

14 ע"י - על ידי

15 אע"פ - אף על פי

16 ג"כ - גם כן

17 מ"מ - מכל מקום

אמנם גדולי האומה, מאירי דרכה, הם יכולים לגולל לפניה אור מיוחד, וכאשר במקום האור שם גם הצל, על-כן בהיות שטף החיים של האומה עובר על פני כללותה, אמיץ הוא הקשר בין הדורות העוברים וההוים, ובהכרח הדוגמא פועלת גם להרע, אע"פ שטובה מרובה מרעתה. יחזקאל בעת התמוטטות האומה ראה, שהפרוד הרוחני יפה לה, הרושם שחשבון העבר יהיה נפסק מפעולתו, אע"פ שבעל-כרחו יפסקו ע"י זה ג"כ כמה חמודות סגוליות באיזה ערך, כי יש יחש גדול להסגולה עם שימת-הלב הרצונית. אבל כך דורש המצב, וכשצדיק גוזר גזרה מקיימים אותה מן השמים, והמסלה החדשה נסללת היא אז בכל מרוץ חיי האומה לעמוד כל יחיד על השלמת נפשו, ומהרסיסים הללו מתקבץ אח"כ[18] הרכוש הכללי, החוזר ומתקשר לחטיבה אחת.

והנה כללו-של-דבר של הבחירה החבויה הוא מה שהיא פועלת על כל אותם הצדדים, שאין הבחירה הגלויה מגלה בהם את כחה. ביותר שולטת היא בחילוקי המדרגות, בין החמריות ובין הרוחניות, ואפילו בחילוקי המינים והסוגים הרחוקים מחוג החיים, שגם בהם הצדק האלהי מוכרח הוא שירוץ את ארחו. האמונה הישרה בהטוב האלהי ובצדקת צדיקו-של-עולם, הקוראה את כל מעמקי לבבנו לברכו בכל לב: "ברוך הוא", היא מאירה את שכלנו באור חופש זה, המעדן את כל חושנו, בראותנו שאנו יכולים למתח את קו הצדק על מלא כל, על כל המפעל וכל היצור, כי "הכל צפוי והרשות נתונה". אמנם אין הרשות כוללת כל-כך הרבה כמו הצפיה הכוללת הכל, אבל הלא זאת היא מדת הטובה, שלא תנתן הרשות כי-אם ע"פ המדה שהטובה תהיה עתידה לבא בסופה, והקב"ה[19] צופה לטובה ואינו צופה לרעה.

והבחירה הצפויה היא מחוללת את שורת הצדק, הממרקת את הזוהמא של הנטיה החפשית, כשנטתה להרע, ע"י יחושים כאלה שאין להם מבא בבחירה הגלויה, והכל כדי לתת אחרית ותקוה טובה לכל. "בערב ילין בכי, ולבקר רנה".

באה"ר[20] אדר"ש[21] ידי"נ[22] וחביבי הרה"ח אוצר תוי"ר[23] מאד נעלה מוהר"ב[24] מנשה לוין שליט"א. למעה"ש[25] להודיעני בטובו ממצב בריאותו, ירפאהו השי"ת[26] רפו"ש[27] ויהי בריא אולם, דשן וערנן לתורה ולתעודה לאוי"ט[28].

הנני בזה חותם בברכה ואהבה רבה ונאמנה כנפשם היקרה ונפש אגוד באהבתם מצפה אשרם והצלחתם בכל לונ"ח[29],

הק' אברהם יצחק ה"ק

נוסח האגרות וההערות: אגרות הראי"ה, כרכים א׳-ד׳

---

18 אח"כ - אחר כך

19 והקב"ה - והקדוש ברוך הוא

20 באה"ר - באהבה רבה

21 אדר"ש - אחר דרישת שלום

22 ידי"נ - ידיד נפשי

23 תוי"ר - תורה ויראה

24 מוהר"ב - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ב (כגון בנימין / ברוך / בצלאל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם

25 למעה"ש - למען השם

26 השי"ת - השם יתברך

27 רפו"ש - רפואה שלמה

28 לאוי"ט - לאורך ימים טובים

29 לונ"ח - לנחמת ציון